

Вебнавігатор фахово-орієнтованого електронного контенту як складова інформаційно-ресурсної бази університетської бібліотеки

Представлено досвід Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету щодо оригінальної моделі організації фахово-орієнтованого електронного контенту як вебліографічного навігаційного інструмента відкритих освітніх ресурсів з використанням джерел інституційних репозитаріїв закладів вищої освіти та наукових установ України. Поряд з власними зібраннями відкриті освітні ресурси суттєво розширюють документну й інформаційно-ресурсну базу та спектр надаваних бібліотекою мережових освітніх послуг, засоби доступу до яких зосереджені на платформі дистанційної освіти вишу.

Тотальний цифровий світ і глобальні виклики суттєво вплинули на вищу освіту, включаючи академічні бібліотеки, і стали каталізатором значних трансформацій та зміни пріоритетів, поширення онлайн-освіти та проектування нових технологій доставки освітнього контенту. Повсюдний процес екстреного дистанціювання будь-яких комунікацій потребував гнучкої організації нових форм і засобів ефективної взаємодії, орієнтуючи на використання електронних ресурсів. З огляду на це вирішального значення набувають віртуальні сервіси та оперативний онлайн-доступ до авторитетних мережових джерел.

В Україні цифровою платформою вітчизняного освітньо-наукового контенту загальнодержавного рівня має стати Національний репозитарій академічних текстів (НРАТ), але це, ймовірно, питання перспективи. Сьогодні НРАТ в стадії розвитку і його можливості щодо

функціоналу та змістовного наповнення досить обмежені. Тому кожен заклад вищої освіти (ЗВО) постає перед необхідністю самостійного пошуку найбільш прийнятних технологій освітнього процесу в нових умовах, що вимагає творчого підходу [3].

Враховуючи сучасні тенденції в розвитку провідних бібліотек світу і зосередження уваги бібліотечної спільноти на інтерактивному форматі електронного навчання [1, 4], стратегічним напрямом Наукової бібліотеки (НБ) Харківського національного медичного університету (ХНМУ) є використання сучасних форматів накопичення, збереження та представлення інформації, а також надання доступу до неї. Об'єктивна оцінка можливостей та перспективна пропозиція щодо розширення власної документної та інформаційно-ресурсної бази за рахунок відкритих освітніх ресурсів (ВОС) знайшла позитивний відгук. Очевидною перевагою ВОС

**Тетяна
Павленко,**

заступниця директора
з інформаційних
технологій
Наукової бібліотеки
Харківського
національного
медичного
університету

є вільний доступ і відповідність основним критеріям надійності та змістовної якості – авторитетність, актуальність, релевантність, що сприяє їх широкому розповсюдженню [2].

Найбільш придатною складовою ВОС для включення в бібліотечні послуги є ресурси інституційних репозитаріїв (IP), що містять електронні версії інтелектуальних напрацювань певної академічної спільноти та мають набір сервісів для забезпечення вільного доступу і пошукових можливостей.

Отже з метою удосконалення форм і методів інформаційного супроводу освітніх програм та оптимізації шляхів доступу користувачів до профільних джерел у 2020 році ініційовано безстроковий проєкт формування спеціалізованої ресурсної бази фахово-орієнтованого електронного контенту (ФОЕК) через організацію системи посилань без створення окремої бази даних повних текстів. Прийняття такого рішення ґрунтується на кількох факторах: це не потребує додаткового місця на сервері та службових операцій щодо архівування даних, а головне – зберігає адресу установи-утримувача для дотримання умов ліцензій та авторського права. Ресурс задуманий як навігатор веб-посилань на ВОС з використанням джерел IP ЗВО та наукових установ України, оскільки оптимальне впорядкування і зручний пошук онлайн-ресурсів можливі саме в рамках веблібрафічних навігаційних інструментів.

Для забезпечення універсальності, повноти та точності створення інформаційного ресурсу насамперед було складено концепцію проєкту, окреслено комплекс організаційних питань і проведено певну **підготовчу роботу**: визначено групи мережевих ресурсів, що представляють інтерес, і складено паспорти баз даних; визначено перелік джерел, критерії відбору видань та їх хронологічні рамки; створено робочу групу виконавців;

розроблено технологічну карту з визначенням термінів роботи; обґрунтовано вибір певної платформи, спосіб і формат представлення кінцевого результату.

Реалізація проєкту здійснюється послідовно у **три етапи**.

Інформаційно-пошукова та аналітична робота. Попередньо виявлено 103 IP ЗВО та наукових установ України, інформацію про які було розміщено на порталі НРАТ. Для проведення моніторингу складено робочу групу з 8 фахівців із різних підрозділів бібліотеки на чолі с куратором проєкту, кожен з яких отримав для роботи перелік певних IP. Основне завдання – перегляд колекцій навчально-методичних та наукових видань з відбором якісних повнотекстових електронних версій підручників, посібників та монографій, починаючи з 2000 року видання, відповідно до попередньо визначеного переліку навчальних дисциплін та напрямів дослідницької діяльності ХНМУ.

Специфіка онлайн-ресурсів вимагає адекватної форми їх організації і обумовлює зручність використання. Представлення колекції відібраних вебресурсів здійснюється у формі переліків бібліографічних записів мінімального ступеня впорядкованості – в зворотній хронології років видань і далі за алфавітом. Основна перевага такого способу – компактність і швидкість пошуку. Для забезпечення повноти метаданих під час бібліографування першоджерел обов'язковою вимогою є безпосередній перегляд електронних версій документів *de visu* із збереженням *url-адреси* місцезнаходження.

Систематизація і упорядкування даних. Найбільш прийнятною структурою вебнавігатора відповідно до цільового і читачького призначення вважається тематичний розподіл з урахуванням класифікації наук та дисциплін чи номенклатури спеціальностей. У підсумку, запропоновано модель

організації ФОЕК як мультидисциплінарного вебнавігатора, що складається з чотирьох комплексів: «Біомедичні дисципліни», «Клінічні дисципліни», «Соціально-гуманітарні дисципліни», «Освіта. Педагогіка».

В кожному з них представлені відповідні дисципліни з розподілом колекцій видань на дві групи – навчально-методичні та наукові.

Організація доступу та забезпечення навігації. Серед найскладніших питань було обрання платформи для розміщення інформаційного ресурсу та відповідно визначення його формату і вигляду. В якості платформи були запропоновані АБІС ІРБІС – база даних за типом електронного каталогу, вебсайт НБ ХНМУ – база даних за типом вебнавігатора, система дистанційного навчання Moodle – база даних за типом вебнавігатора.

Під час прийняття рішення до уваги взято кілька важливих факторів. Відомо, що пошукові можливості електронних каталогів не дуже приваблюють користувачів, оскільки відповідь «інформація про інформацію» на конкретний запит їх не влаштовує. Бібліотечні вебсайти, як правило, є більш популярними ресурсами, але знаходження потрібної інформації нерідко ускладнюється перенавантаженою або не дуже логічною структурою. Тому першість було надано системі Moodle, яка найбільше відповідає необхідним критеріям доступності, уніфікованого і простого інтерфейсу та можливості ідентифікації. Крім того, за вимоги авторизованого доступу Moodle задовольняє принцип конфіденційності інформації.

Важливою особливістю веблібрафічних показників є необхідність їх поповнення та актуалізації. Це потребує систематичного моніторингу мережі, верифікації посилань, пошуку, відбору та відображення нових ресурсів.

В результаті можна підбити перші підсумки. Протягом 2020 року проведено моніторинг колек-

цій 103 електронних архівів ЗВО та наукових установ України щодо відбору повнотекстових електронних версій книжкових видань навчального й наукового характеру. Звичайно, першочергову увагу приділено ІР ХНМУ та інших медичних вишів, де розміщено найбільш значну кількість фахового контенту, в тому числі чимало електронних версій національних підручників та наукових видань. Певний інтерес викликали й ІР інших ЗВО з точки зору забезпечення природничих та соціально-гуманітарних дисциплін. Справжнім скарбом є ІР Національної академії педагогічних наук України, який надає суттєву інформаційну підтримку з питань організації освітнього процесу та науково-дослідної роботи, професійної психології, педагогічних технологій, культури та майстерності тощо.

На червень 2021 року покажчик вебпосилань на профільні ресурси налічує понад 1 700 підручників та посібників і майже 800 монографій, виданих за останні 20 років. Відібраний масив угрупований за циклами навчальних дисциплін, інтегрований в систему дистанційного навчання ХНМУ на платформі Moodle і доступний за авторизацією всім суб'єктам освітнього процесу.

Слід зауважити, що дослідження ІР різних установ уможливило детальне ознайомлення з особливостями їх змістовної складової і в якості пересічних користувачів, і з точки зору фахівців, що мають власний досвід роботи з наповнення ІР. Це дозволило виявити деякі **фактори негативного характеру**, що значно ускладнюють пошукову

роботу.

Незручна структура ІР без розподілення колекцій за окремими типами чи видами видань потребує багато часу.

Невідповідність наповнення окремих колекцій визначеними матеріалами примушує до суцільного перегляду всіх наявних колекцій.

Непрацюючі посилання на повнотекстові електронні версії документів змушують згодом повертатись до них для перевірки працездатності.

Відсутність метаданих бібліографічного опису утруднює розпізнавання типо-видової характеристики документа і потребує обов'язкового звертання до електронної версії, навіть, якщо надалі цей документ не представлятиме інтересу.

Нечитабельна електронна версія через неякісне форматування під час сканування першоджерела.

Відсутність повного тексту з відображенням виключно титульного аркушу документу, сторінок змісту чи вступу.

Відсутність файлу електронної версії в електронному архіві можна пояснити різними причинами від забудькуватості чи неувважності до навмисного приховування.

Складність доступу до матеріалів через наявність кількох перепосилань на різні сторінки та комп'ютерних тестів «виклик-відповідь» спостерігається в ІР на не типових платформах.

Подібні недоліки знижують інформаційну якість ресурсів та заважають їх коректному індексуванню

пошуковими системами, а отже, потребують підвищення уваги всіх відповідальних осіб, причетних до наповнення ІР.

Зазначимо, що робота НБ ХНМУ з формування вебнавігатора ФОЕК триває, причому кількість ІР ЗВО та наукових установ постійно збільшується. Сподіваємось, що за умови повноцінного функціонування ІРАТ і налагодження співпраці з ІР роботу з освітніми ресурсами буде оптимізовано.

Таким чином, поряд з власними зібраннями ВОС є потужним компонентом документної та інформаційно-ресурсної бази університетської бібліотеки та суттєво розширює спектр мережових освітніх послуг, надаваних студенту, викладачу, науковцю-досліднику. Серед основних чинників практичної цінності створеного навігаційного сервісу ФОЕК можна визначити наступні:

- реалізація принципів дистанційного навчання;
- отримання необхідної інформації з однієї точки в найкоротший термін і у зручному для сприйняття вигляді;
- одночасний доступ не обмеженої кількості користувачів;
- легкість користування і можливість звернутися до повного тексту в будь-який час;
- доповнення наявного масиву новими посиланнями для підтримки актуалізації кумуляції даних;
- групування посилань за різними ознаками для створення нового масиву з додатковими характеристиками і пошуковими можливостями.

Список літератури

1. Digital Libraries and Learning [Electronic resource] / Dr. Anna Maria Tammara, Parma University, Italy Dr. Juan D. Machin-Mastromatteo, Universidad Autónoma de Chihuahua, Mexico ; IFLA SET & Department of Library and Information Science, University of Calcutta, India presents (5 February 2021). – Режим доступу: https://www.ifla.org/files/assets/set/publications/digitallibrarieslearningset_webinar5feb2021.pdf (дата звернення 25.05.2021).
2. Open Educational Resources and Libraries [Electronic resource] : A Briefing / IFLA. – Режим доступу: https://www.ifla.org/files/assets/clm/news/oer_ifla_brief.pdf (дата звернення 25.05.2021).
3. Екстрене дистанційне навчання в Україні : колективна монографія / за ред. В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. – Харків : Міська друкарня, 2020. – 409 с.
4. Левченко Н. Академічна бібліотека в системі вищої освіти [Електронний ресурс] / Н. Левченко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2018. – Вип. 49. – С. 174–183. – Режим доступу: <http://nbuvip.gov.ua/images/naukprazi/49.pdf> (дата звернення 25.05.2021).